

СКУРІХІН СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ СОЦІАЛЬНОЇ ГРУПИ

Поняття менталітет, ментальність активно використовуються в усіх сферах суспільного життя, як на повсякденному, так і на професійному рівні, як в художній, так і в науковій літературі. За допомогою категорії «менталітет» зазвичай характеризують важко вловимі особливості культури, підкреслюють етнічну і соціальну зумовленість образу мислення, стереотипів поведінки, виокремлюють ті явища суспільного життя, які часто складно пояснити раціонально.

На думку Л.М. Гумільова, під ментальністю слід розуміти особливості психічного складу й світогляду людей, що входять до тієї або іншої етнічної цілісності. Вона з'являється у вигляді ієрархії ідей, переконань, уявлень про світ, оцінок, смаків, культурних канонів, способів вираження думки, і є істотною частиною етнічної традиції [1, с. 503]. Менталітет формується у ході тривалого історичного розвитку під впливом природно-кліматичних і геополітичних умов. Він визначає національний характер, національну модель соціальної поведінки. Менталітет є одним з найважливіших «накопичувачів» інваріантних суспільно-духовних, етнокультурних складових – цінностей, установок, переконань, традицій, ритуалів, стереотипних моделей поведінки, емоційних рухів («жестів»), реакцій, імпульсів, інтенцій тощо [2, с. 33]. Він, з одного боку, є результатом культури і традицій етносу, а з іншого – сам є глибинним джерелом розвитку останніх.

Вивчення правового менталітету – новий напрям в юриспруденції. Правовий менталітет нерозривно пов'язаний із загальною ментальністю, принципами її формування та існування. Виокремлення правового менталітету має практичну цінність для «більш глибокого проникнення в правову тканину духовного світу індивіда, народу, нації» [3, с. 410].

Теорія правового менталітету нині тільки починає формуватися. При цьому правовий менталітет розглядається в більшості випадків як історично обумовлений феномен тісно пов'язаний з етнокультурним змістом права [2, с. 31; 4, с. 17–18]. Тобто, через категорію правової ментальності розкриваються сформовані протягом тривалого історичного шляху розвитку особливості правової поведінки, мислення, комунікації осіб що входять в ту чи іншу етнічну цілісність.

До ознак правового менталітету зокрема відносять: історично сформовану культурологічну своєрідність; консервативний, стійкий і статичний характер; типовість уявлень, оцінювання, реагування; колективний характер [5, с. 12]. Він детермінований особливостями генезису і функціонування великої соціальної спільності людей (народу, нації). Але при цьому в наукових колах висловлюється думка про можливість

виокремлення правового менталітету окремих соціальних груп. Так, А.Ю. Мордовцев і Ю.О. Горьковенко, під правовим менталітетом розуміють «систему «наскрізних» архетипів і уявлень, знань, навичок і установок, які в різних соціумах, етнокультурних спільностях, типах цивілізацій і соціальних групах мають власний зміст, по-різному поєднуються, але завжди лежать в основі сприйняття суб'єктом (суспільством або соціальною групою) національної правової системи, політичних інститутів, суті і значення власних інтересів, прав і свобод і тому визначають поведінку (реакцію) індивіда, соціальних і професійних груп, державних органів і посадовців» [6, с. 57].

В загальній теорії менталітету відповідні ментальні характеристики застосовують до різних соціальних спільностей та груп. Так, можна розглядати окремо сільський менталітет та менталітет мешканців міст [7; 9]. На думку В.І. Пищика критеріями розмежування сільського і міського менталітету є: традиційність / урбанізованість ритмів життя, значимість / незначимість сільськогосподарської праці, колективізм / індивідуалізм ціннісних орієнтацій, соціальне усамітнення / відкритість норм, довіра / недовіра, виконання соціальних ролей у вузьких / широких рамках [8]. О.С. Мельничук, при вивченні ідеологічних аспектів міської правової системи виділяє міську правосвідомість і міську правову культуру поряд з периферійною та національною. При цьому автор розглядає залежність міської правової культури від ряду ментальних характеристик населення, зокрема пов'язаних з особливостями етнічного складу міських жителів в різних регіонах України, від стереотипів правової поведінки і правової комунікації, що історично склалися в умовах міського життя [9, с. 293–313].

Особливості світосприйняття, емоційних реакцій, стереотипів мислення і поведінки існують і в окремих професійних групах та спільностях (військовослужбовці, шахтарі, лікарі, підприємці та ін.). Умови життєдіяльності таких груп є настільки специфічними, що накладають свій відбиток на ментальні характеристики їх представників. Наприклад, С.С. Соловйов зазначає, що менталітет офіцерів Збройних Сил проявляється в діях, вчинках, ціннісних орієнтаціях, установках, емоційних уподобаннях, висловлюваннях окремих осіб або груп, тобто своєрідному наборі індикаторів, доступних для спостереження і вимірювання у вигляді вербальних характеристик або результатів діяльності [10, с. 51]. Правовий менталітет офіцерського складу Збройних Сил України слід розглядати як системотворчий чинник образу мислення, душевного складу українських офіцерів. Він лежить в основі їх статусної правової культури, правосвідомості, поведінки, діяльності, спілкування. Правовий менталітет проявляється, передусім, в стереотипах мислення й поведінки. Будучи закріпленим у морально-нормативних формах, він приймає вигляд правових традицій, ритуалів і звичаїв [11, с. 119].

Таким чином слід зазначити, що соціальну групу можна, а в певних випадках і необхідно кваліфікувати в якості суб'єкта правового менталітету. Але про груповий правовий менталітет слід говорити лише у

випадках наявності: специфічних умов діяльності відповідної соціальної групи, існування сталих правових традицій, а також династійного (хоча б частково) вирішення кадрового питання. При цьому необхідно виокремити визначальні і похідні категорії. Етнічний правовий менталітет, як найбільш стійке утворення, безумовно, домінуватиме над правовим менталітетом соціальних спільностей та груп, виділених за територіальними або професійними ознаками.

Список використаної літератури:

1. Гумилев Л.Н. Этносфера: История людей и история природы / Л.Н. Гумилев. – М. : Экопрос, 1993. – 544 с.
2. Байниязов Р.С. Правосознание и правовой менталитет в России : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Р.С. Байниязов. – Саратов, 2006. – 53 с.
3. Музыченко П.П. Место правового менталитета в историческом изучении права / П.П. Музыченко // Актуальні проблеми політики : зб. наук праць. – О. : Юрид. л-ра, 2003. – Вип. 16. – С. 408–415.
4. Скакун О. Ф. Етнокультурний зміст права / О. Ф. Скакун // Часопис Київського університету права. – 2004. – № 4. – С. 17–23.
5. Меняйло Д.В. Правовой менталитет : автореф. дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / Дмитрий Васильевич Меняйло. – Волгоград, 2003. – 23 с.
6. Мордовцев А. Ю. Правовая система в ментальном измерении: постановка проблемы / А. Ю. Мордовцев, Ю. А. Горьковенко // Северо-Кавказский юридический вестник. – 2002. – № 2. – С. 47–64.
7. Тыхеева Ю.Ц. Человек в городском пространстве (Философско-антропологические основания урбанологии) / Ю.Ц. Тыхеева [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/professor.ru/Tyheeva/>
8. Пищик В.И. Особенности ментальности городской и сельской молодежи / В.И. Пищик [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/v/osobennosti-mentalnosti-gorodskoy-i-selskoy-molodezhi>
9. Мельничук О.С. Міська правова система: теоретичні та нормативні засади : монографія / О.С. Мельничук. – О. : Фенікс, 2015. – 408 с.
10. Соловьев С.С. Менталитет Российского офицера: вызовы XXI века / С.С. Соловьев // СОЦИС. – 2003. – № 12. – С. 50–61.
11. Скуріхін С.М. Статусна та компетентна правова культура військовослужбовців Збройних Сил України : моногр. / С.М. Скуріхін; за ред. Ю.М. Оборотова. – О. : Фенікс, 2011. – 212 с.

Ключові слова: менталітет, правовий менталітет, правовий менталітет соціальної групи.

Ключевые слова: менталитет, правовой менталитет, правовой менталитет социальной группы.

Key words: mentality, legal mentality, legal mentality of a social group.